

Szakonyi Károly

Egy fiú a térről…

Mezei Andrásról

Ha jól emlékszem a dátumra, valamikor 1975-ben kijött hozzám Szentendrére Mezei András, hogy engem is *megkérdezzen* készülő *Megkérdeztük…* című interjú sorozatába. Nem tudom, hányadik lehettem a felkeresettek írók köréből, de később láttam, hogy Csurka Istvántól Zelk Zoltánig számosan feleltek Andris kérdéseire, összesen negyvenketten, köztük Nemes Nagy Ágnes, Tatai Sándor, Szabó Magda. Jékely Zoltán, Szécsi Margit és más jeles személyiségek. A kérdések az irodalom, a költészet, a színház világát, de általában az élet egészét, az erkölcsi tartást, a cselekvés értelmét vagy netán értelmetlenségét feszegették. Az interjúk hétről hétre az Élet és Irodalomban jelentek meg, de csakhamar könyvben is, melynek előszavában Mezei voltaképpen szellemi ars poeticáját fogalmazta meg. „Szeretném hinni, hogy végnapjaikat élik Magyarországon az előítéletek, melyektől annyit szenvedett a magyar nép minden rétege… Szeretném hinni, hogy felismerjük a gesztusok jelentőségét az emberi kapcsolatokban… Szeretném hinni, hogy eltakaríthatjuk egymás – a magunk portája! – elől a vádak, rágalmak szemetét – hogy felszámolhatjuk a szégyenletes ál-ellentéteket…” Szavaiból sugárzik az a békítő szándék, amellyel annyiszor találkozhattunk megnyilvánulásai során, amikor a társadalmi vagy irodalmi életben szót kért, sok esetben az akkori idők feszült légkörében zajló írószövetségi választmány ülésein akár személyes, akár politikai ügyekben. Most is előttem van, ahogy szerte álló, drótszerű, ősz üstökével, szemüvege mögött tikkelő, operált szemével megfontoltan beszél, szinte jóságosan, az időktől éppenséggel elütő hangon.

Egy esztendővel volt nálam idősebb, barátkozásunk során kiderült, hogy gyerekkora ahhoz a hetedik kerületi környékhez köti, ahol magam is éltem, nagyjából a Damjanich utca és az Almássy tér közti területen. Emlegette azt a *szegényházat,* ami mellett sokszor magam is elmentem, magas kerítésének rácsán betekintve a parkjában sétáló öregekre, ismerte a hatalmas diófát a Makkhetes kerthelyiségében, aminek a Dob utcára kihajló ágain, nyári esteken messzire világítottak a színes villanykörték, és ő is ott járt az Izabella téren, a Magyar Színház körül, ahonnan a

Dohány utcára és az Almássy térre ért, s ahol gyerekként afféle grundot talált.

A negyvenes években ezen az úton jártam reggelente a Barcsay utcába, a Madách gimnáziumba sietve. Lehet, hogy láttuk is egymást, egyik kamasz a másikat, s ha láttuk, nem sejthettük, hogy néhány év, hónap múlva melyikünk hová jut az új törvények igazságtalanul és gyalázatosan megkülönböztető akaratából. Andris azokban az években polgáriba járt, később ipari gimnáziumba, és vasesztergályosnak meg lakatosnak tanult. Hogy az iskolájukban milyen szellem uralkodott, nem tudom, de ismerve az akkori időket, csak sejtem. A mi gimnáziumunkban 1942-ben már kettéosztották a diákságot, az *A*-ba jártak a keresztények és a *B*-be, ahogy akkor még igyekeztek finoman fogalmazni a *más vallásúak*. Vagyis hivatalosan: az izraeliták. Ennek ellenére a Madách liberális volt, csak éppen rákényszerült a rendeletek betartására. Mi a Dob utcában laktunk, nem emlékszem, hogy a házban érezni lehetett volna a kor sötét szellemét, barátságban voltunk mindenkivel. A zöldségesék konyhaajtajának félfáján ott volt a kis pergamentekercs a Tórából vett idézettel, néha láttam, amint jövet-menet megérintették, apám vendéglőjében törzsvendég volt zsidó és keresztény, Swarzenberger bácsi, a galvanizáló mester és a sváb Shiling úr vagy Peróczy doktor nagyon jól megértették egymást kártyázás, fröccsözés vagy sörözés közben, nem számított, ki milyen származású, így aztán csak az iskolában vettem tudomásul, hogy a társadalom hogyan szelektál. De egészen negyvennégy március 19-éig, a német csapatok bevonulásáig az iskolában a leventeparancsnok-tornatanár kivételével senki sem éreztette a B-sekkel a megkülönböztetést. Amikor fel kellett varrniuk a sárga csillagot, áprilisban véget ért a tanítás. Döbbenten láttuk, hogy a katolikus cserkészeket fehér karszalag viselésére kötelezték, addig azt sem tudtuk róluk, kikeresztelkedett zsidók voltak, és csakhamar újabb és újabb rendeletek korlátozták az életet.

Mezeinek van egy megrendítő kötete, *Adorno* a címe, 1992-ben adta ki a Belvárosi Könyvkiadó. Zsidó versek, azt is mondhatnám, hogy holocaust-versek. A fiú, aki ugyanott, ugyanazokon az utcákon járt, amelyeken én is, a fiúnak a térről az édesanyja sárga csillagot varrt a kabátjára, és egyszeriben tudomásul kellett vennie, hogy nem tartozik többé a magyar társadalomhoz, kirekesztett. Úgy vélem ezt soha nem lehet elfelejteni. Meg lehet kísérelni, hogy ne gondoljon rá, de mind-untalan felrémlik, egy életen át. Az *Adorno* kötet verseiben Mezei újra éli a gyalázat napjait. Ezek a fájdalom versei. Nem csak az övé, az egész zsidóságé. És Mezei mégis hajlott a toleranciára. Nem a feledésre. Mert felejteni nem

kell, nem is szabad. A feledés az áldozatok elárulása. De Andris nem árokásó volt, hanem egyengető. Kezet nyújtott és kézfogást keresett.

Egyszer azt mondta egy interjúban, hogy amikor ötvenben hazajött Izraelből, és nem ismerte még az itteni helyzetet, látva, hogy embereket kitelepítenek otthonukból, megkérdezett egy pártembert, hogy miféle dolog ez? „Ezek mindenféle horthysta reakciósok, nem kár értük…" kapta meg a választ. Akkor megérezte, milyen az, amikor mást visznek. És hogy így érezhetett a többség akkor is, amikor őt vitték. De mégsem ítélt általánosan.

Akik szembe jöttek velem, / akik a sárga-csillagot / a mellemen észrevették,/ kik e látványról leszakadtak/ nehéz lélekkel, s tovább vitték/ a szégyent, áldottak legyenek/ ők is. a lesúnyt fejek / a mozdulatlanul előre nézők. – írja *Az utcán* című versében.

Amint megkaptuk az év végi bizonyítványt, anyámmal és három húgommal Nagycenkre költöztünk, s nem is jöttünk vissza csak negyvenöt nyarán. Apám katona volt, s csak később érkezett meg a fogságból. Az új tanévben népes osztály lett a mienk. Most már együtt volt itt mindenki, megkülönböztetés nélkül. Mintha nem éltük volna át, ki-ki a maga körülményei között azokat a tragikus hónapokat, negyvennégy őszét és negyvenöt tavaszát, úgy diákoskodtunk, hecceltük a tanárokat, szervezkedtünk a diákönkormányzatban, s noha éreztük a politikai szélrohamokat, mégis csak kamaszosan viselkedtünk, még akkor is, ha az egyik fiú már a kommunista párt tagja volt, a másik meg éppen a Mindszenty-féle katolikus légkörben élt, de mi, a háborús nemzedék, összetartoztunk. Nem is kérdeztük egymástól, hogy hol élte, vészelte át a keserves hónapokat, pedig volt, aki a gettóból szabadult, más bujkálással mentette életét a nyilasoktól, emez ausztriai menekülttáborból tért haza, amaz a budapesti ostrom idején a pincében csaknem éhen halt. De ez negyvenöt szeptemberében már nem számított. Csak hosszú évtizedek múltán tudtam meg azt is, hogy a padsorban mögöttem ülő, csendes fiú, miután a Gestapo elhurcolta szüleit, és ő a húgával tizenhárom évesen magára maradt, bátorságának, lélekjelenlétének köszönhetően hogyan tudta megszervezni menekülésüket abból a kelet-magyarországi városból, ahonnan minden gyereket deportáltak, és akik közül többé senki sem tért vissza. Nem emlékszem, hogy akkoriban, a romos Budapesten az új élet reményében bárkinek is elmeséltem volna, milyen volt az életünk a nyugat-magyarországi faluban, ahová a pesti zsidóságból a védelmi vonalak építéséhez halálmenetben elhajtottak mellett minket, falubelieket is kivezényeltek tankcsapdákat ásni. A deportáltak távolabb dolgoztak a német és nyilas őrök felügyelete alatt,

de láttuk őket napról napra egyre nyomorúságosabb állapotukban, és aztán tudtuk, hogy ők voltak azok, akik közül kétszáznegyven embert *a keresztrefeszítés* órájában, negyvenöt nagypéntek délutánján géppuska sorozatokkal belelőttek a régi cukorgyár répamosó gödrébe, a tehetetlen betegekre pedig rágyújtották a barakkokat. Arról csak sokára hallottam, hogy a közeli Balfon, ahová még békeidőben nyári vasárnapokon átjártunk a gyógyfürdőbe Cenkről, ugyanezen a védelmi vonalon dolgoztatott deportáltak között volt Szerb Antal, akit őrei agyonvertek.

Arról sem beszéltem akkor, talán mert mindenkinek megvolt a maga szomorú története, hogy a félig már oszlásnak indult tetemeket májusban, nyári melegben ugyancsak nekünk, falubelieknek kellett kicsáklyázni a gyepes, mély árokból, és méltóbb tömegsírba temetni. Nem került szóba. Mintha szándékosan elfelejtettem volna, és csak a latin deklinációkon meg a matematikán meg a szép, magyar verseken járt volna az eszem. Egyszeriben gyerek lettem újra az iskolapadban.

Ahogy a többiek is. Egy időre. Hogy aztán csak később térjenek vissza szorongatóan a keserves emlékek.

Nem tudom, Andris akkor honnan került vissza Pestre, de negyvenkilencben elment Izraelbe. Úgy érezte, hazamegy. Aztán mégis visszajött. És magyar költő lett, magyar író, azért is, hogy megírja az emlékezés verseit. *Azon az utcán úgy megyek végig,/ mintha nem történt volna semmi,/ minden arcot külön idézek,/ mintha a lakók ott laknának,/ néven nevezek minden lelket,/ házról-házra előszólítom/ testvéreimet, kik ott laknak/ mind együtt, túl a valóságon*. – írta *Halottak utcája* című versében.

Manapság a líra háttérbe szorul. És vele a költő is. Amikor most Mezei András verseivel segítjük felidézni az emlékezést, magára a költőre is ráirányítjuk a figyelmet. Verskötetei mellett regényei is jelentek meg, hangjátékokat írt, *Szerencsés Dániel* című könyvéből sikeres film született. Fiatalon tervezőtechnikus, minisztériumi előadó volt, később bölcsészdiplomát szerzett, főmunkatársa lett az Élet és Irodalomnak, megalapította a CET című, európai kitekintésű folyóiratot. Költői indulása a Tűz-tánc csoporthoz kapcsolódott, mindig is közéleti érdeklődése határozta meg műveit. József Attila-díj és más irodalmi kitüntetések mellett még az Arany János-díjra lehetett büszke. Magyarnak és zsidónak egyaránt vallotta magát, küzdött az előítéletek ellen, remélve, miként az említett interjúkötet elején írta, hogy egyszer véget ér a sok száz éves átok, mert ártatlanul elszenvedett sérelmeinket nem adjuk tovább.

2008-ban, 78 éves korában halt meg a János kórházban.

Az írás először a Lyukasóra című folóiratban jelent meg